
УДК 821.162.1.09 С. Балінський

Генрик Дуда
Люблінський католицький університет Івана Павла II

«ПРОЩАННЯ З КРЕМЕНЦЕМ 1939» СТАНІСЛАВА БАЛІНСЬКОГО

«...musi umrzeć w życiu, co ma powstać w pieśni»
Jan Lechoń, *Poezja*¹

У статті проаналізовано творчість видатного митця Станіслава Балінського, зокрема чимало уваги приділено його поезії «Прощання з Кременцем 1939» як символу «крапки неповернення» старого світу.

Ключові слова: поезія, символічність, романтичне минуле, мистецтво.

Artykuł analizuje dzieła znanego pisarza Stanisława Balińskiego, w tym wielu uwzględnieniem jego poezji «Pożegnanie z Krzemieńcem 1939» jako symbol «punktu bez powrotu» starego świata.

Słowa kluczowe: poezja, symbolizm, romantyczny przeszłości, sztuki.

The article analyses works of the famous writer Stanislaw Balinsky in particular, much attention is paid to his poetry «Farewell to Kremenets 1939» as a symbol of «the point of no return» of the old world.

Keywords: poetry, symbolicalness, romantic past, art.

Коли Марія Данілевич-Зелінська пригадує 1939 рік у Кременці, завжди згадує постать малого Славка, сина Францішка Мончака² — професора Кременецького колегіуму, який рішуче стверджував, що справжнім жителем Кременця був лише той, хто як і Словацький — і він сам, — народився біля підніжжя Бони, в мурах Колегіуму, кому колискову співали солов'ї із Черчі, хто на власні очі бачив відьом, які справляли свої шабаші в руїнах замку на Боні, де зовсім недавно, за його — Славка — пам'яті знайшли зламану мітлу, зовсім непридатну для нових польотів³.

За цим критерієм Станіслав Балінський не повинен вважатися жителем Кременця⁴. Існує, однак, дуже багато приводів для того, щоб цього поета та його вірші згадати в історичних будівлях Кременецького колегіуму та Садиби Словацького⁵. Хотілось би спочатку пригадати, що дружиною Міхала Балінського, професора Віленського університету та поетового діда⁶, була Софія Снядецька (1798–1880), дочка Єнджея Снядецького. Софія та Міхал Балінські мешкали в Яшунах, куди часто навідувалась її сестра Людвіка, до якої із Вільна приїжджав закоханий Юліуш Словацький⁷. Згадані сімейні зв'язки були постійно живі в мистецькій садибі Балінських. «*Nasza kuzynka z Jaszun, Ludwika Śniadecka, / O której tak nam wiele mówiono od dziecka...*» (Наша кузина із Яшунів, Людвіка Снядецька / Про яку так багато нам розповідали ще з малих літ) — напише Станіслав Балінський у своєму зворушливому вірші *Земля з Яшунів (Ziemia z Jaszun)*, який увійшов до збірника *Велика подорож (Wielka podróż, Лондон) 1941*⁸. Як і іншим скамандритам, а особливо Вежинському, поетові «забрали» його рідну землю, оскільки «попри те, що він родом із Варшави, завдяки сімейним зв'язкам його древнього роду він

почував себе міцно зв'язаним з Вільном та Кременцем»⁹. Найважливішим, однак, приводом для того, щоб саме у Кременці згадувати Станіслава Балінського, є його поезія, а особливо вірш *Прощання із Кременцем 1939 (Pożegnanie z Krzemieńcem 1939)* — «спогад про останню польську ніч, що він її провів у кременецькій садибі, який в уяві самого поета було оформлено як символічну містерію національної поезії»¹⁰. Як писав Вальдемар Смащ, Балінський це «...автор чи не найкращих ліричних віршів, які писалися польською мовою протягом цього століття»¹¹, і хоча він відомий в колах літературознавців та шанувальників поезії, слід наголосити, що в ширшому плані залишається невідомим поетом. Коли, однак, прийдеться ознайомитися з його поезією, пізнати її смак, тоді не можна не поставити риторичного питання разом з Кшиштофом Рудзінським: «...чи ми можемо миритися з тим, що в польській школі “відсутні” такі вірші, як *Прощання з Кременцем* чи *Варшавська колядка 1939*, зміст та краса яких здібні замінити всі уроки історії про польський вересень 1939 року, а з прекрасним *Розмарином* навряд чи можуть рівнятися найкращі книжки на тему легіонів»¹².

Метою цієї статті є пригадати вірш Станіслава Балінського *Прощання з Кременцем 1939*. Коли в 1984 р. було надруковано книжку Скамандер 4. Дослідження творчості Станіслава Балінського (*Skamander 4. Studia o twórczości Stanisława Balińskiego*)¹³, редакторами якої стали Іренеуш Опацький та Марек Питайш, Стефан Брикчинський написав про неї в лондонській газеті «Польські новини та новини солдата», що «як результат зусилля всіх авторів виникла важлива праця енциклопедичного характеру, яка на даний час є самотнім і багатим джерелом відомостей про особу поета. Після лектури четвертого тому “Скамандра” ми знаємо про нього [С. Балінського] все. Але щоб пізнати його насправді, слід прочитати його поезії»¹⁴.

І хоча від дати появи цієї книжки пройшло вже тридцять років, вважаю, що ми дуже далеко від того, щоб сказати, що про життя та творчість Балінського знаємо все, хоча надалі актуальним залишається це останнє, щойно згадане твердження: «щоб пізнати його насправді, слід прочитати його поезії». Однією із цілей даної статті є заохочення до прочитання віршів цього останнього Скамандрита.

Станіслав Балінський народився 2 серпня 1898 р. у Варшаві, а помер 12 листопада 1984 р. у Лондоні. Це був видатний поет, прозаїк, есеїст та дипломат. Він закінчив полоністику у Варшавському університеті та композицію у Вищому музичному училищі у Варшаві. З 1922 р. він працював у Міністерстві закордонних справ, у тому числі в дипломатичних представництвах у Китаї, Бразилії та Ірані. Після подій 1939 року він, разом із польським урядом, через Румунію виїздить спершу до Франції, пізніше до Великобританії. Під час II Світової війни він працював в МЗС Республіки Польща у вигнанні. Після закінчення війни залишився на еміграції.

Поетична спадщина Балінського це лише декілька поетичних збірок: *Вечір на Сході (Wieczór na Wschodzie, 1928)*, до якої увійшли вірші, що друкувалися в різних часописах з 1927 р., *Неспокій світу (Niepokój świata, 1939)*, планована збірка, яку мали складати вірші 1928–1938 рр., (з-посеред них ті вірші, які не загинули, увійшли до післявоєнної збірки *Зібрані поезії 1927–1947 — Wiersze zebrane*

1927–1947), збірка *Велика подорож* (*Wielka podróż*, 1941), *Питання совісті* (*Rzecz sumienia*, 1942), *Той берег ночі* (*Tamten brzeg nocy*, 1943), *Три поеми про Варшаву* (*Trzy poematy o Warszawie*, 1945). Поезії, що склали вищезгадані збірки, а також ті, що друкувалися в Лондоні в польських часописах та *Емігрантських баладах та піснях*, перевидавалися в одній збірці під заголовком *Зібрані поезії* (1927–1948) — *Wiersze zebrane* (1927–1948)¹⁵.

Балінський був також автором оповідань, що друкувалися у збірках *Місто місяців* (*Miasto księżyców*, 1942), *Талісмани та Ворожіння* (*Talizmany i Wróżby*, Лондон 1965), а також фейлетонів, що друкувалися в лондонських «Новинах» (частина цих творів увійшла до тому *Антракти — Antrakty*, Лондон 1978)¹⁶, а також в «Новинах польських та польського солдата»¹⁷. Він є так само автором текстів щоденникового характеру, напр.: *Два вересні 1939 та 1940. Щоденник подій* (*Two Septembers 1939 and 1940. A Diary of Events*, Лондон 1947, які написав під псевдонімом Стефен Балі — Stephen Baley).

Сланислав Балінський був теж перекладачем віршів з різних мов. Він перекладав твори Олександра Блока з російської мови¹⁸, Франко Фортіні з італійської¹⁹, багатьох англійських поетів, у тому числі Семюела Тейлора Колріджа, Лей Ханта, Джорджа Байрона і, перш за все, Джона Кітса²⁰.

Воєнні твори Станіслава Балінського користувались великою популярністю, наприклад, збірка *Велика подорож* під час війни перевидавалась у Лондоні тричі та один раз «для поляків в СРСР» (1941)²¹, ще перед тим, коли світ побачила збірка *Зібрані поезії* із 1948 р. Невдовзі після Ялти, у виданій Спілкою польських патріотів у 1944 р. в Москві антології *Польська поезія 1939–1944* (*Poezja polska 1939–1944*) було поміщено п'ять віршів Балінського (*Варшавська колядка* [sic!] 1939, *Прощання з Кременцем 1939*, *Врятування — Ocalenie*, *Війна без пісень — Wojna bez pieśni*, *Спроби — Próby*). У перші роки після війни передрук окремих творів був, здається, можливим. Доказом цього може бути публікація в першому номері люблінського часопису «Камена» вірша *До польської поезії* (*Do poezji polskiej*)²². Згодом цензурі вдалося витіснити прізвище Балінського з обрію читацької публіки.

Маючи на увазі, що наша наукова конференція має назву «Діалог двох культур», я майже впевнений, що текст цього вірша ніколи не перекладався українською мовою. Тут я хотів би лише згадати, що *Варшавська колядка* перекладалася ще під час II Світової війни російською мовою, а автором перекладу була Анна Ахматова. Цей твір мав увійти до антології польської поезії російською мовою, яку планували випустити друком завдяки сприянню поляків. Про обставини виникнення ідеї видання цієї книжки ми дізнаємось завдяки свідченням Юзефа Чапського²³, однак, на жаль, цьому збірнику так і не судилося побачити світ. Вірш Балінського було надруковано тільки в 1999 році в VII томі російськомовного видання *Зібраних творів* Анни Ахматової²⁴, про що згодом згадувалося в журналі «Новая Польша»²⁵.

Із поетичного небуття Балінський виринув у 1982 році, коли на полицях книгарень з'явився збірник *Паломництво. Вибрані поезії 1928–1981* (*Peregrynacje. Poezje wybrane 1928–1981*), який опрацював Павел Герц. З того моменту почали вивчати художню спадщину поета, а найбільшу увагу присвя-

тив йому Іренеуш Опацький та згуртована навколо нього група дослідників із Сілезького університету у місті Катовіце. З точки зору нашої статті дуже важливими є праці Еви Яскули, у тому числі її монографія *Поетичні мандрівки Станіслава Балінського*²⁶, а також стаття *Романтичні паралелі у «Великій подорожі» Станіслава Балінського*²⁷.

Вірш Балінського *Уже вечір, мій капітане... (Mój kapitanie, już wieczór...)* дійшов до відома читачів завдяки виставі під однойменним заголовком, яку поставила Александра Концевіч разом з Театром на Таргувку (прем'єра проходила 17 січня 1983 р.)²⁸. Титульну пісню, музику до якої написав Влодзімеж Корч, співала видатна польська співачка Слава Пшибильська. І хоча на той час пісня користувалася неабиякою популярністю, навряд чи публіка була свідомою того, хто був автором тексту пісні, та й взагалі нічого не знала про особу самого автора. Мені здається, — а я зараз пишу про моє особисте сприймання тексту цієї пісні в 80-ті рр. минулого століття, — що не тільки, як казав Словацький, серед «споживачів хліба» її тоді сприймали без урахування воєнного контексту виникнення цього твору, не кажучи вже про контекст творчості Балінського взагалі. Інтернетні пошукові системи підказують лише, що у краківській «Пивниці під Баранами» поезії Балінського, у тому числі твір *Яка шкода (Jaka szkoda)*, співав Лешек Длугош. Це відбувалося ще до виходу в Польщі збірника *Паломництво*, коли прізвище поета надалі залишалося невідомим польським читачам. Слід наголосити, що Длугош проспівував твори Балінського не називаючи їх автора²⁹.

Вірш *Прощання з Кременцем 1939* відкриває збірку *Велика подорож* (I видання, Лондон 1941 р.). На початку своєї книжки автор містив ітінерарій цієї подорожі:

1939. Варшава-Кременець-Париж-Лондон.

1940. Париж-Анже-Лібурн-береги Атлантики-Лондон.

1941. Лондон.

Маршрут цієї подорожі слід інтерпретувати у двох площинах — реальній та символічній. Реальній, оскільки це і є схематичний маршрут Балінського та багатьох його попутників із Варшави — через Румунію — на Захід. Мені здається, що було б можливим віднайти численні документи, які допомогли б детально описати окремі місця зупинок Балінського, події та ін. Я впевнений, що це, безсумнівно, була б захоплююча лектура. З другого боку, у мене складається таке враження, що ітінерарій має також, а може, перш за все, символічний вимір. Його подорож це немовби повторення мандрівок видатних романтиків, а доля Балінського та його товаришів є паралеллю до долі романтиків. Саме в тому контексті такий підбір місць, особливо у 1939 р., здається невипадковим. Ми припускаємо, або на основі деяких джерел знаємо, що між Кременцем і Римом були, між іншим, Збараж, Тернопіль, Заліщики³⁰, була також Румунія, Угорщина, ймовірно — Югославія. Знаємо, що кордон з Румунією поет перетинав двічі і що це діялося згідно з «дорученням начальства МЗС 16 вересня, хоча тоді ще того самого дня він повернувся до Кременця, та 17 вересня, тоді, коли дізнався про вторгнення Червоної армії на територію України і вирішив вдруге пройти міст у Заліщиках, тепер вже назавжди»³¹. Поет не написав, однак, щоденник сво-

го паломництва. Коли він вирушив у цю «велику мандрівку», то не описував воєнну дійсність, замість того описав стан свого духу. Хоча він бачить, що його дотеперішній світ валиться, то не прощається з Польщею, але передчуває, що добігає кінця щось дуже важливе, щось, що сам називає романтичним минулим. І хоча він покинув Польщу проходячи міст на Черемоші в Заліщиках («I gdy za mną kraj cały walczył do ostatka, // Ja, z chmurną grupą ludzką, jak z Biblii wyjętą, Przekroczyłem granicę. Opuściłem Polskę. // Szliśmy przez most w milczeniu na rumuńską stronę...»³²), слід наголосити, що зі своєю батьківщиною символічно розпрощався раніше, ще тоді, коли перебував у Кременці:

Zaczęło się piątego dnia wojny o świecie:
Urzędnikom państwowym w ciągu godzin paru
W niewiadomym kierunku kazano wyjechać.
Potocznie nazywano to ewakuacją.

Po pięciu dniach podróży, stępieli choć czujni,
Wysiedliśmy w Krzemieńcu. Tam żegnałem Polskę³³.

Найкращим доказом того, що це не було лише передчуття поета, і що він добре розумів долю та думки своїх «товаришів-попутників», є чергові видання збірника у воєнний період. Як казав Густав Герлінг-Грудзинський: «Сьогодні (у 1948 р. — Г. Д.), коли він згадує свій рідний край, його глибинно особиста лірика стає більш популярною та дуже для нас близькою...»³⁴

У вірші *Прощання з Кременцем 1939* можемо виділити дві частини. Перша має реалістичний і водночас дуалістичний характер. З одного боку, ми маємо Кременець — спокійне, «сповнене поезії» місто та його звичайних мешканців («якась старша пані»). Неначе в опозиції поет ставить Варшаву — столицю, з якої на Кременець «спливає пишність слави», з якої до Кременця прибувають «найвидатніші панове», «Уряд Славної Речі Посполитої». Ті перші люди, жителі Кременця («чесні люди»), ще несвідомі війни, оскільки саме тут, у Кременці, ще «не чути відлуння війни», отже, з того приводу вони «У тривожному хвилюванні питають про новини», просто хвилюються. Для цих інших «Війна вже розпалася на західних дорогах»

...oni już wiedzieli i we krwi już czuli
Zagładę — i bezsilnie zaciskali pięście,
<...>
Bo ich wojna już tknęła ognistym piorunem
I szła za nimi groźnie, fatalnie, obłudnie³⁵

вони, нарешті

«Byli ognia i zniszczeń niedobrym zwiastunem»³⁶.

Друга частина вірша — це нічне видіння, в якому з'являються постаті минулого — «знайома Саллі», тобто Саломея Словацька, та «молодий Словацький; // Блідий, без рум'янів, в оксамитовому одязі». Це символічні імена та постаті, які разом із самим Кременцем викликають «романтичне минуле». Ліричний герой вірша це *porte-parole* автора³⁷, саме тому в цьому видінні історія міцно переплітається з багатьма сімейними сюжетами: «померлі прабабусі, Софія та Людвіка: // Саме приїхали із Яшунів старим диліжансом». Символом історії та родинних зв'язків є також постать Теофіла та його дружини, ймовірно, тут ідеться про Теофіла Янушевського, поетового дядька³⁸, що «притулившись до поручнів, стоїть з захмареним обличчям, // якщо засвітити лампу, ти міг би побачити сльозинку в його оці». Романтичне минуле це «І якийсь старий солдат у потертому мундирі, // Овіяний зимної Франції далекою згадкою». Цей світ добігає свого кінця:

Jutro dwie wielkie armie ten ogród stratuja,
I rozniosą tych ludzi z furią dramatyczną,
Oni to już odgadli i w sercu już czują,
Żegnając podświadomie przeszłość romantyczną³⁹.

На світанку постаті із нічного видіння стають «імлістими», «Ущухають усі шепти та чари». «Слова, що завершують згаданий твір, навіюють не тільки відхід ночі, але, перш за все, пробудження зі сну, в якому романтичні видіння постатей Словацького та його близьких виринули разом із маревом актуальної дійсності, що її спричинили події 1939-го року»⁴⁰.

* * *

Кременець, із яким прощається Балінський, у вірші зіграє символічну роль. З одного боку, ми знаємо, що згаданий вірш виник на основі особистих переживань поета та його перебування в Кременці у вересні 1939-го року⁴¹, з другого — тут не знайти опису міста, немає картин з горою Бони чи з не менш відомою Черчею, не плывуть у цьому творі «Ікви срібні хвилі» (Ю. Словацький, *У щоденнику Софії Бобрівни — W pamiętniku Zofii Bobrowni*), тут не видно характерних міських споруд, не згадується Кременецький колегіум, усипальниця Саломеї Словацької, а навіть «малесенька кондитерська крамничка, в якій чути запах кориці та свіжо звареної кави» на вулиці Широкій⁴². «Справжні» жителі Кременця могли б додати ще багато місць, які із глибин пам'яті добуває меланхолія⁴³. Хочеться запитати, чи має сенс згадувати *Прощання з Кременцем 1939* під час наукової конференції «Діалог двох культур»? Чи це не сприйматиметься провокацією? Я переконаний, що цього не станеться, оскільки у випадку, коли ми хочемо вести автентичний діалог двох (або й *багатьох*) культур, тоді мусимо почати вивчати тексти, які для цих культур мають першорядне значення, тексти, що формували та й продовжують формувати свідомість, душу та менталітет нації. Для поляків та українців Кременець це — у певному сенсі — два різні

місця. Одне місце це те, що його описують путівники та географи, конкретний населений пункт на карті (північна географічна широта 50°05', східна географічна довгота 25°43'), місто до 1945 р. розташоване в межах польської держави, сьогодні — українське місто⁴⁴, що знаходиться в Тернопільській області. Друге місце — це ментальний простір поляків, місто «уявлене»⁴⁵, один із символів «романтичного минулого». Коли вирушаємо на Креси, нам часом здається, а я тепер пишу про мої особисті переживання, що кожен камінь пригадує Польщу, що кожен камінь домагається її («камені кликати будуть» — «kamienie wołać będą»). Однак, думаю, що це тільки ілюзія, а принаймні — що все не таке просте. Каміні не кличуть. Ці «камені» — руїни, мури, кладовища, пам'ятники та могили, костели, церкви та синагоги, — які тут можемо оглянути, зворушують нас тому, що — парафразуючи слова поета — хоча «померли у житті, продовжують жити у пісні», або — якщо навести слова Генрика Жевуського, — «те, що відходить із реального світу, радо ховається у світ мистецтва»⁴⁶. Кременець живе у нашій колективній пам'яті, він залишається частиною польської культури. Цю пам'ять ми мусимо постійно освіжувати, актуалізувати, інтерпретувати по-новому та зіставляти з культурою, тобто із колективною пам'яттю іншої спільноти та нації⁴⁷, але не можемо, не маємо права відмовлятися від неї. Адам Верцінський написав, що «не можна обминати мовчанням важливі фрагменти своєї історії, оскільки відсутність пам'яті загрожує окремії особистості психічною хворобою, не згадуючи вже про спільноти, які безумно прирікають себе на втрату своєї тотожності»⁴⁸.

ЛІТЕРАТУРА

1 J. Lechoń. Poezje / Вибір, опрацювання та коротка біографія поета М. Toporowski. — Warszawa, 1957. — С. 133. У тому місці Лехонь парафразує або Адама Міцкевича, або прямо Фрідріха Шиллера. У передньому слові до Конрада Валленрода Міцкевич наводить оригінальну цитату із Шиллера («Was unsterblich im Gesang soll leben, // Muss im Leben untergehen.») і дає польський переклад («Со та оżу́ć w pieśni, zaginać powinno w rzeczywistości.» — «що має загинути у пісні, повинно загинути в реальному»). Див.: A. Mickiewicz. Konrad Wallenrod / Опрацював J. Ujejski. — Kraków, 1928. — С. 5 (BN I 72). Це ствердження про поетичний родовід відоме також і в українській літературі I пол. XX ст.: «Що невмируще має жити в пісні, мусить загинути в житті». Ми зустрічаємо його в описі битви під Крутами, автором якого є Борис Монкевич («Поступ». Львів, 1929, ч. 2. — цитату наводжу за: <http://www.spas.net.ua/index.php/library/artinc/kruty>), а також у повісті Богдана Лепкого Зірка (Львів, 1929): «що в пісні повинно жити, мусить у житті загинути» (я наводжу приблизну цитату, яку почув у аудіо-форматі в 2011 р.).

2 Францішка Мончака було страчено 28 липня 1941 р. на схилі Хрестової гори в Кременці. Див.: M. Danilewicz-Zielińska. Krzemieniec 1939 // «Biesiada Krzemieniecka». — V, 2010. — С. 92 (передрук із: «Plus-Minus» [dodatek do «Rzeczpospolitej»], 1999, № 35 (348) від 28–29.VIII.1999, с. D1–D4). Славомир Мончак («Славко») помер 20.XI.2008. Див.: «Biesiada Krzemieniecka». — V, 2010. — С. 204.

3 M. Danilewicz-Zielińska. Maj w Krzemieńcu // «Biesiada Krzemieniecka». — V, 2010. — С. 77. Перше видання: «Przegląd Polski» [Tygodnik społeczno-literacki. Weekly literary supplement. Tygodniowy dodatek literacko-społeczny (do czasopisma «Nowy Dziennik», Nowy Jork)], 1990, з. 31 V, с. 10.

4 Під час обговорення моєї доповіді, виголошеної у вересні 2013 року на IX науковій конференції «Діалог двох культур», проф. Веслав Носовський пригадав, що серед учасників тієї наукової зустрічі була одна особа, яка виповнювала критерій «Славка» — пані Ганна Шанявська-Гроновська, яка народилася в Кременці, в стінах Кременецького колегіуму. Пану Професору дуже вдячний за бібліографічні вказівки.

5 Будинок споруджений Евзебіушем Словацьким, батьком поета, десь біля 1809 р.; Сьогодні там розташований Музей Словацького. Про суперечки про місце народження Юліуша Словацького див., напр.: J. M. Rymkiewicz. *Słowacki. Encyklopedia*. — Warszawa, 2004. — С. 305–311, s. v. Місце народження (розарій у Кременці).

6 Див.: T. Turkowski. *Baliński Michał (1794–1864) // Polski słownik biograficzny*. — Т. 1. — Kraków, 1935. — С. 240–242.

7 «Перебування Словацького в Яшунах погано документоване, не підлягає, однак, сумніву, що поміж 1825 та 1828 рр. він саме там багаторазово відвідував Балінських із різними нагодами та в різні пори року». J. M. Rymkiewicz. О. с. С. 189.

8 S. Baliński. *Wiersze zebrane (1927–1948)*. — Londyn, 1948. — С. 87. Усі фрагменти творів Балінського подаю за цим виданням.

9 J. Marx. *Poeta nostalgii // J. Marx. Skamandryci*. — Warszawa, 1993. — С. 581.

10 Там само. — С. 577.

11 У післяслові до вибраних віршів С. Балінського під заголовком *Krajobrazy polskie (Warszawa, 1997, с. 215)*.

12 K. Rudziński *Stanisław Baliński — mistrz liryki polskiej // Niedziela*. — 2004. — Nr 49 (цит. за: <http://www.niedziela.pl/artukul/75558/nd/Stanislaw-Balinski---Mistrz-liryki>).

13 *Skamander 4. Studia o twórczości Stanisława Balińskiego*. — Katowice, 1984.

14 Слова Брикчинського подаю за: W. Wójcik. *Stanisław Baliński — współtwórca literackiej legendy Piłsudskiego // Режим доступу : http://www.jpilsudski.org/artykuly-publicystyka-felietony/felietony/item/2039-stanislaw-balinski-wspoltworca-literackiej-legendy-pilsudskiego*

15 Див. прим. 8.

16 Див.: E. Pytasz, M. Pytasz. *Stanisław Baliński a polska prasa na obczyźnie (casus «Wiadomości»)* // *Skamander 4. Studia o twórczości Stanisława Balińskiego / За ред. I. Opackiego i M. Pytasza*. — Katowice, 1984. — С. 108–118. Про збірник «Antrakty» пише U. Kowalska: «Antrakty» *Stanisława Balińskiego // Skamander 4. О. с. — С. 119–131*.

17 Про Балінського та «Польські новини та новини солдата» пишуть E. Pytasz, M. Pytasz: О. с. — С. 116.

18 Поема *Scytowie* була надрукована у збірнику *Wiersze zebrane (с. 279–281)*.

19 Вірш під заголовком *Warszawa (оригінальний заголовок Varsavia)*. Там само. — С. 299.

20 *Wiersze wybrane. С. 282–298*. Окреме видання: J. Keats. *Ody / Переклад S. Baliński*. — Londyn, 1951. Здійснені Балінським переклади Кітса оцінюються дуже високо. «Переклад Петркевіча — читаємо в еміграційному часописі “Kontynenty-Nowy Merkuriusz” — є дуже вірним, але йому бракує Кітсівської музики, яку відчуває Балінський» (Т. 3–4, 1961, с. 30).

21 Вид. M. I. Kolin. Londyn, 1941. Бібліотечні каталоги як т.зв. рушійний інститут (ang. contributor) подають: «Polska. Rząd Rzeczypospolitej Polskiej na Uchodźstwie. Ministerstwo Informacji i Dokumentacji».

22 Із циклу *Postój w Paryżu (том Wielka podróż)*. див.: G. Debkiewicz, A. Wilk. *Spis zawartości czasopisma «Kamena» w latach 1945–1993 // http://biblioteka.teatrnn.pl/dlibra/Content/26063/KAME_NA_umcs_ost.pdf [доступ: 10.XI.2014]*.

23 J. Czapski. *Na nieludzkiej ziemi*. — Kraków, 2001. — С. 251. Пор.: A. Haight. *Anna Akhmatova. A poetic pilgrimage*. — Oxford, 1976. — С. 129–130.

- 24 А. Ахматова. Собрание сочинений в шести томах. Т. 7 (дополнительный). — Москва, 1999. — С. 286.
- 25 Новая Польша. — 2004. — № 12. Цит. за: <http://www.novopol.ru/index.php?id=339>.
- 26 E. Jaskóła. Poetyckie podróże Stanisława Balińskiego. — Katowice, 1988.
- 27 E. Jaskóła. Romantyczne paralele w «Wielkiej podróży: Stanisława Balińskiego // Skamander 4. Studia o Stanisławie Balińskim. — С. 63–89.
- 28 Пор.: J. Marx. Trzeci poeta nostalgii // Poezja. — XVIII. — 1983. — 3. 9. — С. 104.
- 29 Про це розповідає Л. Длугош у своїм інтерв'ю для часопису «Przewodnik Katolicki» (№ 9, 2008, див. http://www.przewodnik-katolicki.pl/nr/spoleczenstwo_i_kultura/swiadomosc_kruczosci.html [доступ: 20.XII.2013]). Пісня Jaka szkoda із словами Балінського увійшла до музичного альбому, виданого фонографічним видавництвом Polskie Nagrania в 1980 р. (каталоговий номер. SX 1765). Про Балінського та Длугоша див. також: <http://www.zwoje-scrolls.com/zwoje28/text02p.htm> [dostęp: 30.XII.2013].
- 30 Див.: Z. Wójcik. Skamandryci i inni nad Sekwaną. Szkice historycznoliterackie. — Katowice, 1995. — С. 55.
- 31 E. Pytasz, M. Pytasz... С. 108.
- 32 Из поемы Rzecz sumienia в: S. Baliński. Wiersze zebrane. — Londyn, 1948. — С. 130. І коли за мною ціла держава боролася до кінця, // Я, разом із захмареною, немов із Біблії витягнуною, групою людей, Перетинав кордон. Залишав Польщу. // Ми мовчазно йшли мостом, на румунський бік...
- 33 Там само. «Це почалось п'ятого дня війни, на світанку: / Державним чиновникам протягом кількох годин / Казали виїхати в невідомому напрямку. / Це, як правило, називали евакуацією. // Після п'яти днів подорожі, отупілі, хоча чуйні / Ми зупинилися в Кременці. Там я прощався з Польщею».
- 34 G. Herling-Grudziński. Liryka Balińskiego // Wiadomości [Londyn]. — III, 1948. — № 19 (110). — С. 1.
- 35 «...вони вже знали та в своїх жилах відчували / Загибель — та стискали кулаки безсило, / <...> / Бо їх війна вже торкнулась вогненною блискавкою / Та йшла за ними грізно, фатально, фарисейсько».
- 36 «Були недобрим віщуном вогню та руїни».
- 37 Пор.: E. Jaskóła. Romantyczne paralele w «Wielkiej podróży» Stanisława Balińskiego. — С. 69. Пор. також: A. Węgrzyniakowa. Motyw podróży w liryce Stanisława Balińskiego, в: Skamander 4. Studia o twórczości Stanisława Balińskiego. — С. 41 (прим. 4).
- 38 S. Makowski. Teofil Januszewski, в: Polski słownik biograficzny. Т. X. — Wrocław, 1964. — С. 591–592. Див. також: W kręgu bliskich poety. Listy rodziny Juliusza Słowackiego / Опрац. S. Makowski i Z. Sudolski, ред. E. Sawrymowicz. — Warszawa, 1960. — С. 377.
- 39 «Завтра дві армії стопчуть цей город, / Розтрощать цих людей з драматичною люттю, / Це вони вже відгадали та у своєму серці відчують / Несвідомо прощаючись зі своїм романтичним минулим».
- 40 E. Jaskóła. Romantyczne paralele w «Wielkiej podróży» S. Balińskiego. — С. 35.
- 41 Станіслава Балінського та Кременець у вересні 1939 р. згадує, між іншим, Антоній Слонімський: «У Кременці ми зустрінулись [Слонімський та М. Гридзевський. — Г. Д.] із Стасем Балінським, чарівним поетом та сердечним моїм другом. Стасьо віз із собою повний портфель листування Міцкевича від Одинця, який був його родичем. Віз також багато інших скарбів; наполеонську старку та шкатулку із сімейними ювелірними виробами Коли ми почули сирени протиповітряної тривоги, він гарячково роздавав нам свої коштовності, щоб відібрати їх після закінчення тривоги» (A. Słonimski. Jedna strona medalu: niektóre felietony, artykuły, recenzje utworu poważne i niepoważne publikowane w latach 1918–1968. — Warszawa, 1971. — С. 388).

42 Див.: М. Danilewicz-Zielińska. *Maj w Krzemieńcu*. — С. 78.

43 Вибираючи іменник «меланхолія» свідомо натякаю на текст Д. Скурчевського, Див.: D. Skórczewski. *Melancholia dyskursu kresoznawczego* // D. Skórczewski. *Teoria — literatura — dyskurs. Pejzaż postkolonialny*. — Lublin, 2013. — С. 427–473).

44 Коли цей текст писався польською мовою, я вирішив вжити вираз «miasto w Ukrainie» і таким чином (свідомо) порушив польський мовний узус. Пор.: *Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN* / ред. А. Markowski. — Warszawa, 2007. — С. 1231, s.v. Ukraina. Про питання вжитку w/na Юліушем Словацьким казав в одній із своїх доповідей під час ІХ «Діалогу двох культур» Високоповажний Пан Посол Дмитро Павличко. На мою думку, із такого мовного узуса не можна — як це зробив Пан Павличко — робити далекосяжні висновки, у тому конкретному випадку — відносно (не)визнання України тепер і в минулому. Просто, проблема вимагає серйозного, історико-мовного обговорення, для якого немає місця у нашій статті.

45 «Уявлена» у значенні подібному до того, що появляється у словосполученнях «уявлена спільнота» (imagined community), це значить, нація В. Andersona (*Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*. — Kraków, 1997) та «уявлена географія» S. Škrabec (*Geografia wyobrażona. Koncepcja Europy Środkowej w XX wieku*. — Kraków, 2013).

46 H. Rzewuski. *Opowiadania starego szlachcica* / повне видання, здійснене із автографу автора. Т. 1. — Drezno, 1857. — С. X.

47 За Юрієм Лотманом культуру розумію в семіотичному значенні, як свого роду «збірний інтелект та збірну пам'ять, тобто понад-індивідуальний механізм охорони та передачі деяких відомостей (текстів) та творення нових» (Ю. Лотман. *Память в культурологическом освещении* // Ю. Лотман. *Чему учатся люди. Статьи и заметки*. — Москва, 2010. — С. 250).

48 A. Wierciński. *Przywracanie pamięci*. — Opole, 1997. — С. 34.